

Myśl i działalność Janusza Korczaka **- czy idee „Starego Doktora” pozostają wciąż aktualne?**

1. Kim był Janusz Korczak?

Janusz Korczak, znany jako „Stary Doktor” był wybitnym pedagogiem, lekarzem i pisarzem o polsko – żydowskim pochodzeniu. Żył na przełomie XIX i XX wieku. Urodził się i mieszkał w Warszawie. W trakcie studiów medycznych zainteresował się losem dzieci. Udzielał się społecznie m.in. w sierocińcach, zakładach poprawczych, placówkach zamkniętych dla dzieci, gromadząc bogaty materiał badawczy. Zdobył wykształcenie i pracował jako lekarz pediatra. Swoją pomoc medyczną oferował małym pacjentom z domów biednych i bogatych, gromadząc jednocześnie wiedzę na temat ówczesnych problemów społecznych¹. Był bardzo oddany dzieciom, którym chciał nieść pomoc. Zrezygnował z pracy lekarskiej na rzecz pracy z najmłodszymi w zakładach wychowawczych, prowadząc „Dom Sierot” i „Nasz Dom”². Janusz Korczak od wczesnych lat miał również zainteresowania literackie. „Pisał dla dzieci i o dzieciach, stając się coraz bardziej znanym i uznawanym literatem”³. Do najbardziej znanych dzieł, zawierających poglądy „Starego Doktora” należą: „Jak kochać dziecko”, „Prawo dziecka do szacunku”, „Momenty wychowawcze”, „Prawidła życia”. Jego twórczość literacka dla najmłodszych to m.in.: „Król Maciuś Pierwszy”, „Moški, Joski i Srule”, „Bankructwo małego Dżeka”, „Kajtuś czarodziej”. Ponadto zainicjował wydawanie tygodnika dla dzieci i młodzieży „Mały Przegląd”, którego treścią były zagadnienia pisane i opowiadane przez najmłodszych⁴. W swoich publikacjach podkreślał swoistość świata dziecka, człowieczeństwo i pełnowymiarową ludzką wartość. W czasie II Wojny Światowej „Stary Doktor” wszystkie swoje siły skierował na zapewnienie swoim wychowankom bezpieczeństwa, opiekując się nimi w warszawskim getcie. Odmówił opuszczenia swoich podopiecznych w najtrudniejszych momentach wojny. Zginął wraz z wychowankami i współpracownikami w obozie zagłady w Treblince. Jak donoszą źródła literackie, ta wybitna postać już za życia miała ogromny wpływ na otoczenie. „Janusz Korczak swoją pracę, liczne zaangażowania, szeroką działalność realizował na płaszczyźnie nie obowiązku, ale powołania,

¹ Lejmbach Z. *Janusz Korczak – pediatra społecznik*, w: *Janusz Korczak. Życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej*, red. Kirchner H., Lewin A., Wołoszyn S., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982, s.70-74.

² Falkowska M. *Rozwój zainteresowań pedagogicznych Janusza Korczaka w latach 1896-1912*, w: *Janusz Korczak. Życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej*, red. Kirchner H., Lewin A., Wołoszyn S., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982, s.66-70.

³ Ibidem, s.66.

⁴ H. Mortkowicz-Olczakowa *Janusz Korczak*, Czytelnik, Warszawa 1978 s. 171-176.

pasji”⁵. Był charyzmatyczny, dobroduszny i pełen marzeń. Posiadał duże zasoby wiedzy na temat dzieci, którym poświęcił niemal całą swoją działalność.

2. Nauczyciel wychowawców

System pedagogiczny wg myśli korczakowskiej odnosi się nie tylko do dziecka, lecz także do wychowawców i rodziców. Postawa nauczyciela jest tu szczególnie ważna. „Stary Doktor” nie daje nam jednak gotowych wskazówek, lecz udziela inspirujących rad⁶. Namawia do refleksji, akceptacji swojej omyłności, poznania w pierwszej kolejności własnych możliwości i ograniczeń, by móc następnie właściwie stymulować rozwój młodego człowieka. Jako przeciwnik systemu wychowawczego opartego na sztywnych zasadach i surowej dyscyplinie, twierdzi, że wychowanie powinno polegać na nieustannym poszukiwaniu własnych metod pracy, dostosowanych do określonej sytuacji pedagogicznej. Poucza przyszłych wychowawców, aby unikali rutyny i stale dążyli do jak największego zrozumienia dziecka. Nauczyciel powinien być pełnym zaangażowania obserwatorem, doceniającym wysiłek i mocne strony uczniów, zdobywającym ich zaufanie⁷. „Pan Doktor” w swoich dziełach stosuje język zrozumiały dla wszystkich. Apeluje do nauczycieli, aby cele wychowawcze były realne i możliwe do osiągnięcia. Wyjątkowość systemu korczakowskiego tkwi jednak przede wszystkim w ciepłym i przyjaznym klimacie, jaki powinien panować w placówce oraz we wzajemnych relacjach międzyludzkich. Dla niektórych nauczycieli problemem w omawianym systemie pedagogicznym może być to, że wymyka się on spod systemu zasad i procedur oraz wymaga od wychowawcy pełnego zaangażowania. Trzeba także zaakceptować, że głównym sposobem wychowania jest samorządność dziecięca. Jednakże w dużej mierze to właśnie wychowawcy odpowiedzialni są za to, czy przyszłe społeczeństwo sprosta zadaniom, jakie postawi przed nimi życie i czy samodzielnie oraz mądrze będzie podejmowało decyzje.

3. Podstawowe założenia pedagogiki Janusza Korczaka

Korczak zdecydowanie potępia autorytarny system wychowania i traktowania dziecka. Zwraca przy tym uwagę na nieufną kontrolę wobec dzieci, nierzadko występujący system zakazów i nakazów, brak życzliwości, poniżanie, karcenie, obwinianie, wymuszanie

⁵ Janiak A., *Wychowanie dziecka w pedagogice Janusza Korczaka*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016, s. 28.

⁶ Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Spółdzielnia Wydawnicza "Książka", Warszawa 1948.

⁷ Korczak J., *Momenty wychowawcze*, Dragon, Warszawa 2017.

posłuszeństwa, lekceważenie. „Niepoważne się zdają dziecięce wątpliwości i zastrzeżenia”⁸ – pisze „Stary Doktor”. Obwinia dorosłych o nadużycia wychowawcze takie jak: fałsz, obojętność, niechęć, nadmierna ochrona czy surowość wobec dziecka. „Drwiną, że dziecko nie wie, zabijasz w nim chęć dowiedzenia się” – podsumowuje⁹. Poucza, by w atmosferze kształcenia młodych istot nie zabrakło nigdy pogody ducha i życzliwości. Dlatego najważniejszym założeniem systemu pedagogicznego Janusza Korczaka jest potrzeba uznania dziecka za wartościowego człowieka w każdym momencie jego życia¹⁰. Działalność pedagogiczna Starego Doktora wskazuje głęboką akceptację podmiotowości oraz indywidualności każdego ucznia, bez względu na jego predyspozycje i ograniczenia. Dzięki temu wychowanek ma możliwość rozwijania swojej niepowtarzalnej osobowości, która przysłuży się światu i społeczeństwu. Młoda osoba ma prawo do godnego i poważnego traktowania oraz bycia tym, kim jest. Tak samo jak dorosły przeżywa smutek, zna swoje potrzeby, rozpamiętuje, poszukuje rozwiązań, cierpi, posiada swoją przyszłość i przeszłość oraz stanowi odrębną pełnowartościową jednostkę i nie jest niczyją własnością¹¹.

4. Metody wychowawcze „Starego Doktora”

W „Domu Sierot” i „Naszym Domu”, dzięki zastosowaniu nowatorskich metod wychowawczych, Korczak stworzył zorganizowaną i współrządzoną przez dzieci społeczność. Jednym z ciekawszych działań mających na celu wniesienie własnego wkładu dziecka w funkcjonowanie placówki było utworzenie sądu koleżeńskiego. Sąd miał prawo sądenia zarówno dzieci, jak i wychowawców. Instytucja wraz z jej „Kodeksem Przebaczania” miała na celu znajdowanie rozwiązań powstających konfliktów, budzenie refleksji nad własnym postępowaniem oraz poprawy zachowania oskarżonego. Okazało się, że najwięcej spraw kończyło się wyrokiem przebaczenia i wycofania skargi. Można zatem powiedzieć, że metoda ta odniosła sukces. To co zrobił Korczak w zakresie sądów koleżeńskich sprawiło, że zmieniła się pozycja dzieci, które mogły stać się dzięki temu współodpowiedzialne za rezultat procesu wychowawczego.

W pedagogice Korczaka podstawą wychowania była praca. Zatem działalność na terenie „Domu Sierot” obejmowała liczne dyżury, takie jak: pomoc w kuchni, opiekę nad chorymi, pomoc słabszym na przykład w nauce.

⁸ Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 2012, s.13.

⁹ Korczak J., *Momenty wychowawcze*, Dragon, Warszawa 2017, s.42.

¹⁰ Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 2012, s. 26.

¹¹ Ibidem, s. 30.

„Pan Doktor” utworzył także „Komisję opiekuńczą”, którą przydzielano nowo przybyłym osobom na okres trzech miesięcy. Mentorem mógł zostać jeden ze starszych wychowanków, a do jego zadań należało wprowadzenie nowicjusza w życie placówki oraz założenie dzienniczka, w którym notował informacje o postępach, wadach i zaletach ucznia.

„Stary Doktor” utworzył ponadto szereg strategii będących okazjami wychowawczymi, takimi jak między innymi „plebiscyty życzliwości i niechęci”, „listy wczesnego wstawania”. W placówce raz w tygodniu przyjmowano również zakłady, podejmowane w ramach nabycia dobrych zachowań lub pracy nad własnymi wadami. Ich celem było wyrobienie silnej woli i uczenie się samokontroli¹².

Korczak jako wychowawca – nowator, umożliwiał dzieciom wyrażanie przekonań i zgłaszanie potrzeb, poprzez utworzenie tablicy ogłoszeń, skrzynki na listy oraz gazetki, na której umieszczano wszelkie zawiadomienia, ogłoszenia i zarządzenia. Dzięki tej działalności, dzieci miały stały kontakt z rówieśnikami i wychowawcą, uczyły się śmiałości w wypowiadaniu opinii, zadawaniu pytań, wymiany przekonań.

Z kolei celem „Skrzynki rzeczy znalezionych” było nauczenie wychowanków, że każdy przedmiot ma swojego właściciela, więc nie można żadnej rzeczy znalezionej uznać za własną.

Program oparty na samowychowaniu uczniów wyrósł z głęboko humanistycznego przekonania, że dziecko jest pełnowartościową, autonomiczną osobą, a także posiada prawo do samostanowienia o sobie, zdobywania osobistych doświadczeń i popełniania błędów¹³.

5. Prawa dziecka według Janusza Korczaka

Na podstawie wieloletnich obserwacji „Stary Doktor” wnioskuje, że dzieci są często niezrozumiane przez dorosłych i z wielu powodów traktowane gorzej niż dojrzała część społeczeństwa. Wpływ na to ma ukształtowanie się mylnego poczucia, że większe jest lepsze i ważniejsze, co niestety często ma swoje odbicie w nieodpowiednim postrzeganiu i traktowaniu najmłodszych. Janusz Korczak krytykuje dorosłych, patrzących wyłącznie przez pryzmat własnego doświadczenia, widzących dziecko jako osobę małą, słabą i zależną. Ponadto najmłodsi są często postrzegani jako jednostki, które w przyszłości będą obywatelami i pracownikami, a tym samym dopiero zdobędą uznanie w związku z pełnioną ważną rolą¹⁴.

¹² Korczak J., *Jak kochać dziecko. Internat. Kolonie letnie. Dom Sierot*, wydana nakładem Rzecznika Praw Dziecka. Warszawa 2013, s. 147-225.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Korczak J. *Prawo dziecka do szacunku*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 2012, s.7-15.

Korczak dostrzega potrzebę społecznej zmiany podejścia do dzieci i apeluje o przestrzeganie praw dziecka, którym sam nadaje kształt, pisząc i publikując ich treść. Dużą uwagę poświęca prawu do szacunku. „Dziecięcy Doktor” podkreśla, że dziecko to najważniejsza wartość. „Nie ma dzieci, są ludzie” – dowodzi Korczak¹⁵. Apeluje o szacunek dla niewiedzy dziecka, pracy poznania, niepowodzeń i łez, własności dziecka i jego budżetu, tajemnic i wahań ciężkiej pracy wzrostu, dla bieżącej godziny. Wyróżnia trzy podstawowe prawa dziecka: do dnia dzisiejszego, do bycia tym, czym jest, do poważnego traktowania. Najmłodsi mają godność, która przysługuje każdej osobie. „Dziecko jest istotą rozumną, zna dobrze potrzeby, trudności i przeszkody swego życia”¹⁶. Pedagogiczny manifest o prawach dziecka Korczaka wpisał się w polski i międzynarodowy ruch na rzecz opieki i ochrony praw dziecka.

6. Aktualność działalności pedagogicznej

Idea pedagogiczna „Starego Doktora” wyrosła zarówno z praktyki, jak i refleksji oraz jest w pełni zgodna z obecną wiedzą pedagogiczną na temat dziecka. Ponadczasowość tej myśli wynika z potrzeby, by społeczeństwo dostrzegało w najmłodszych pełnię człowieka¹⁷. W dziełach Korczaka przewija się nie tylko niezgoda wobec kar cielesnych, ale także potępienie krzywdy dziecka w postaci zawstydzania, czy też odsuwania go od praktycznych działań. Nauczyciel powinien motywować wychowanka i uświadamiać go, że w wielu przypadkach przyszłość zależy od jego własnej pracy i samodoskonalenia.

Omawiane poglądy i postawa pedagogiczna mogą być inspiracją dla współczesnych wychowawców, nie tylko w placówkach, które noszą imię Janusza Korczaka¹⁸. Z powodzeniem można realizować we współczesnej szkole zasady i środki wychowawcze skłaniające do samodoskonalenia i aktywności, takie jak konkursy życzliwości czy korczakowski system samorządności. Podobnie jak Korczak pragniemy, aby społeczeństwo teraz i w przyszłości darzyło się życzliwością oraz akcentowało i przestrzegało praw człowieka, a więc także praw dziecka. Idea ta pozostała aktualna do dnia dzisiejszego i powinna inspirować nauczycieli.

¹⁵ Michalak M., Słowa wstępne, w: *Prawo dziecka do szacunku*, Korczak. J., Spółdzielnia Wydawnicza "Książka", Warszawa 1948, s. 6.

¹⁶ Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Spółdzielnia Wydawnicza "Książka", Warszawa 1948, s.21.

¹⁷ Lewin A. *Twórcza kontynuacja dzieła pedagogicznego Janusza Korczaka*, w: *Janusz Korczak. Życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej*, red. Kirchner H., Lewin A., Wołoszyn S. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982, s.50-54.

¹⁸ Kocurek D., *Janusz Korczak postrzegany współcześnie (w świetle badań ankietowych)*, „Cieszyński Almanach Pedagogiczny” T. 2 (2013), s. 129-137.

Podobnie, jak w czasach pracy Korczaka, stykamy się z sytuacjami dziecka doświadczającego zaniedbań wychowawczych, chorób, czy przemocy¹⁹.

Twórczość pozostawiona przez Janusza Korczaka jest wciąż aktualna i stanowi ogromny kapitał wiedzy, którą po nim odziedziczył XXI wiek. Do tej niezwykle dobrze udokumentowanej praktycznej pedagogiki z pewnością trzeba jak najczęściej powracać, po to, aby na nowo ją urzeczywistniać. Działalność tej wybitnej postaci wciąż rodzi nowe impulsy do twórczości pedagogicznej. Motywuje rodziców i nauczycieli do własnych poszukiwań, obserwacji i formułowania wniosków, niesienia dzieciom wsparcia i pomocy, do mądrych i przemyślanych działań wychowawczych. Pedagogika Janusza Korczaka wzbogaca nasze życie i pojmowanie świata, uczy wielkiej sztuki kochania dzieci.

Justyna Szalska

Karolina Antczak

Literatura:

- Bartkowiak E., *Wychowanie w rodzinie według Janusza Korczaka*, „Wychowanie w Rodzinie” t. VII (1/2013).
- Janiak A., *Wychowanie dziecka w pedagogice Janusza Korczaka*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016.
- Janusz Korczak. *Życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej*, red. Hanna Kirchner, Aleksander Lewin, Stefan Wołoszyn, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982.
- Kocurek D., *Janusz Korczak postrzegany współcześnie (w świetle badań ankietowych)*, „Cieszyński Almanach Pedagogiczny” T. 2 (2013), s. 129-137.
- Korczak J., *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*, Tow. Wydawnicze w Warszawie, Warszawa 1919.
- Korczak J., *Jak kochać dziecko. Internat. Kolonie letnie. Dom Sierot*, wydana nakładem Rzecznika Praw Dziecka. Warszawa 2013.
- Korczak J., *Kiedy znów będę mały*, Wydawnictwo J. Mortkowicza, Warszawa- Kraków 1925.
- Korczak J., *Momenty wychowawcze*, Wydawnictwo Dragon, Warszawa 2017.
- Korczak J., *Pamiętnik w: J. Korczak, Pisma wybrane. T. 4*. Nasza Księgarnia, Warszawa 1978.
- Korczak J., *Prawidła życia*, Avia-Artis, Warszawa 2021.
- Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 2012.
- Liebel M., Markowska-Manista U., *Prawa dziecka w kontekście międzykulturowości, Janusz Korczak na nowo odczytany*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 2017.

¹⁹ Starczewska K., *Idee wychowawcze Korczaka wobec wyzwań współczesnego świata* w: Psychologia wychowawcza, nr 1-2/2012, s. 146-160.

Markowska-Manista U., Zakrzewska-Olędzka D., *Korczakowskie metody partycypacyjnej pracy z dziećmi i aktualność ich zastosowania w edukacji międzykulturowej*, „Edukacja międzykulturowa 2019, nr 1 (10).

Marzec D. K., *Humanistyczne aspekty pedagogiki Janusza Korczaka – prace naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie*, 2002.

Mortkiewicz-Olczakowa H, *Janusz Korczak*, Czytelnik, Warszawa 1978.

Myszkowska-Litwa M. *Podejście humanistyczne w działalności pedagogicznej*, „Rocznik komisji nauk pedagogicznych” Tom LXIV, 2011:187-192.

Okoń W., *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1993.

Pobirchenko N., *Pedagogika dziecka w twórczości Janusza Korczaka i Wasyła Suchomlińskiego (próba analizy porównawczej)* w: „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” nr 35(2)/2020.

Skibska J., *Podmiotowość dziecka w procesie edukacji - idea pedagogiki Janusza Korczaka we współczesnej praktyce pedagogicznej*, w: *Edukacja jutra. Uwarunkowania współczesnej szkoły*, Sosnowiec 2013.

Starczewska K., *Idee wychowawcze Korczaka wobec wyzwań współczesnego świata* w: *Psychologia wychowawcza*, nr 1-2/2012, s. 146-160.

Stępień K. O., *W stronę dziecka – korczakowska idea pedagogiczna wczoraj dziś* w: *Pedagogika Rodziny* nr 4 (3)/2014, s. 119-129.